

İSİMLERDE CİNSİYETİN KÖKENİ

A.Dillerde cinsiyet

Zazacada diğer bazı hint avrupa dillerinde olduğu gibi isimlerin cinsiyeti vardır.İsimler eril ve dişil olarak iki ayrı grup oluşturur.Zazacada nötr (cansız) olarak tanımlanan kategori yoktur.Sonu sessiz,o,u ile bitenler eril ve a,e,i ile bitenler dişil isimdir.

Eril (sessiz,o,u)	Dişil (a,e,i)
Laz (e)-Oğul	May (d)-Anne
Lazek (e)-Oğlan çocuk	Marda(d)-Anne
Pi (e)-Baba	Kêna (d)-Yetişkin kız
Per (e) -Baba	Kêneke (d)-Kız çocuk
Mordem(e)-Adam	Cınıke(d)-Kadın
Ban (e) -Ev	Masa (d)-Masa
Roz (e)-Güneş,Gün	Dare (d)-Ağaç
Qalık (e)-Dede	Baxçe (d)-Bahçe
Ap (e)-Amca	Çe (d)-Ev,yuva
Kıtab (e)-Kitap	Kê (d)-Ev,yuva
Pel (e)-Sayfa,yaprak	Pirike (d)-Nine
Erd (e) -Yer,dünya	Ca (d) -Yer,mekan
	Wae (d)-Kız kardeş,bacı
	Raye (d)-Yol

Diğer dillerden örnekler;

Almanca

Almancada eril ve dişil isimlerden başka nötr (cansız) kategorisi de vardır.

Eril	Dişil	Cansız
Der Man (e)-Adam	Die Frau (d)-Kadın	Das Kind (c)-Çocuk
Der Tag (e)-Gün	Die Tür (d) -Kapı	Das Auto (c)-Araba
Der Sohn (e)-Oğul	Die Sonne (d)-Güneş	Das Buch (c)-Kitap
	Die Touhter (d)-Kız	Das Fenster (c)-Pencere

Rusça

Eril	Dişil	Cansız
Dom-Ev		Akno-Pencere
Den-gün	Sestra-Kız kardeş	Palto-Palto
Dojd-Yağmur	Kartina-Harita	Metro-Metro
Tunel-Tünel	Strana-Ülke	Buro-Büro
Pisatel-Yazar	Parta-Okul sırası	İmya-İmza
Uçitel-Öğretmen	Luna-Ay	Vremya-Zaman
PaHer-Çiftçi	Daroga-Yol	Kafe-Kahve
Vraç-Doktor	Derevniya-Köy	Attaşe-Ataşe

B.Kök dil kaynaklı iktidar "e"si

Zazacada da hint avrupa yada diğer bazı dil gruplarında da yer alan ve isimleri nötr durumdan çıkarıp dişil-eril biçiminde gruplar oluşmasına yol açan ek mevcuttur.Zazacada bu ek "e"dir. Sonu sessizle biten bir isim 'e' eklenerek dişilleştirilebilir.Bu durum özellikle canlılara yapılan göndermelerde daha belirgin cinsiyet vurgusuna yol açar.

Nuştox-Yazar
Nuştoxe-Yazar (bayan)
Avıkat-Avukat
Avıkate-Avukat (bayan)

Zazacada isimleşen bir sıfat 'e' eklenerek dişilleştirilebilir.

Derg -Uzun (sıfat olarak)
Lazo derg-Uzun oğul
Dergo-Uzun (oğul,isimleşmiş)
Kênaya Derge (Uzun kız)
Derge (uzun ,dişil isimleşmiş)

C.Eril isim ve dişil isimin cümle içindeki durumları

1.Önce "e" ile iğdiş edilmemiş bir isimi işaret eden zamir

Zazacada yalın bir eril isimin yerine geçen kişi zamir "O"dur.

Lazek-Çocuk
Mordem-Adam
Ko-Dağ
Lu-Tilki
O-O (*zamir*)

Bu zaminin diğer dillerdeki eş değeri olan zamirler aşağıdaki gibidir.

Pehlevice	Farsça	Almanca	İsveççe	Rusça
Oy	U	Er	Han	On

2. "e" ile iğdiş edilmemiş bir isimin çoğullaştırılması ve onu işaret eden zamir

Zazacada yalın bir eril isimin çoğulundan tek başına bahsedilirken çoğul eki -i eklenerek bahsedilir. Onun yerine geçen zamir de Ê dir

Lazeki-Çocuklar
Mordemi-Adamlar
Koyi-Dağlar

Ê-Onlar

Bu zaminin diğer dillerdeki eş değeri olan zamirler aşağıdaki gibidir.

Pehlevîce	Farsça	Almanca	İsveç	Rusça
Hanan	Ahna	Sie	De	Oni

Zazacada "O" ve "Ê" zamirlerinin kökeni

Bizim Zazacada O ve onlar zamirlerinin kökenini bulabilmek için karşılaştırma yapacağımız referansımız pehlevîce, İsveççe ve Rusçadır. Aşağıdaki tabloyu incelediğimizde görülecektir ki hem 3.tekil hemde 3.çoğulda birbirinden bağımsız coğrafyalarda gelişen ve kimi ortadadan kalkmış bulunan bu dillerde "Han" ve "Hanan" zamirleri yer almaktadır. "Hanan" zamiri "Han" zamininin çoğuldur. Han zamiri O zamininin değişime uğramamış biçimidir.

Pehlevîce	Farsça	Almanca	İsveç	Rusça
Oy	U	Er	Han	On

Pehlevîce	Farsça	Almanca	İsveç	Rusça
Hanan	Ahna	Sie	De	Oni

Zazacadaki Ê zamininin kökeni ise **Hanan** dır. Ê bu zaminin ilk hecesinin kalıntısıdır. Hanan biçimiyle ortaya çıkışı ise **Han** zamininin ikileme yapılarak çoğaltılması neticesindedir.

Han>O
HanHan>O O>Birden fazla O yani Onlar
Hanan-Onlar

Bu zaminin bu biçimiyle ortaya çıkışı ve zamanla da **isimlere eklenerek ayrı bir çizgide çoğul ekine dönüşmesi** de bu ikilemeyle başlayan sürecin eseridir.

Ayrıca günümüzde Zazaca han ve hanan zamirlerine denk düşen ey ve eynan biçimleri yöresel ağızlarda mevcuttur.

Aşağıdaki tabloda "Hanan"ın iki hecesine de denk düşen çoğul ekleri gösterilmiştir.

Ses değişiminde ise aşağıdaki değişimler gerçekleşmiştir.

h>y>z>s
a>e
e>i

Hint-avrupa dillerinde çoğul eki							
		Zazaca	Almanca	İngilizce	Rusça	İspanyol	Farsça
hanan	eynan	an	en/n/nen	-	-	-	an
	ey	i	s	es/s	ı/i	es/s	ha

"e" ile iğdiş edilmemiş bir isimin cümle içinde kullanımı

Dişilleştirilmemiş bir isim cümle içerisinde kullanılırken bükünlülük eki olarak tanımlanan "-i" eklenerek onun nesne olmasını sağlayan ektir.İsimin bu gramer ilişkileri içindeki konumuna işaret eder.

Tı avıkatı vinena - Sen avukatı görüyorsun

Tı mordemi vinena - Sen adamı görüyorsun

Görüldüğü gibi fiile eklenen şahıs ekinin özne ile ilişkisi vardır.İsime de ise "i" eklenmediğinde onun cümlede nesne olduğu anlaşılmaz.Fiil "i" ekini almamış yani nesne konumu tanımlanmamış isimi doğrudan göremez.Özne nesne ilişkisinde karışıklık ortaya çıkar.

Tı avıkatı vinena - Sen avukatı görüyorsun

Tı mordemi vinena - Sen adamı görüyorsun

Avıkat avıkatı vineno-Avukat avukatı görüyor

Mordem mordemi vineno - Adam adamı görüyor

O avıkatı vineno - O avukatı görüyor

O mordemi vineno - O adamı görüyor

"i" de bir "ey"dir

"i" işaret etme boyutuyla gerçekte "ey"dir.İsimin fiile ait kılınmasını sağlar.Nesne konumu bu şekilde ortaya çıkar.Özne nesne ilişkisinde karışıklık durumu ortadan kalkar.Bu sayede şahıs eki ile **fiil özneye ait olurken nesne de -i ekiyle fiile** ait olur.

Özünde bir iyelik ilişkisi ortaya çıkar.Bu ey'in cümle içindeki konumundan kaynaklanır .Bu süreç “han” zamirinin özneye göre çekimlenmiş bir fiil ile ondan önce gelen bir isim arasında edindiği görevidir.

Bu iyelik ilişkisi bize bükünlülük eki, belirtili nesne eki gibi görünen ancak ait kılma boyutu ile de iyelik edatıyla benzerlik gösteren bir durumdur. Geçişli fiillerin nesne üzerindeki etkileme, dönüştürme işlevine de bu ilişki olanak sağlamaktadır.

Aşağıdaki örneklerde “-e” dönüşümüne uğramamış bir isimle bu durumu şöyle gösterelim. Ancak aşağıdaki ve bundan sonraki tüm örneklerde “HAN” ın hiç değişmeden geldiği varsayılarak eş değeri olan örneklerle karşılaştırılarak kullanılacaktır. Zazacada bugün bu sözcüğü değişmiş biçimleri mevcuttur. HAN yoktur.

İşaret sıfatı

Ayrıca işaret sıfatı olarak “han” kullanılma durumu söz konusu olamaz. Buradaki O ,Ha'nın dönüşümüdür. Ancak bundan türeyenler zamirden türeyenlerde benzeşmiştir. Buna yol açan ise “n” ünsüzünün düşerek temel farklılık yaratan durumun ortadan kalkmasıdır.

Ha mordem-**O** adam

Han-O

Zazacada “**Ha**”ın sıfat biçiminden türeyen iki “**O**” vardır. Bunu da ilerleyen sayfalarda daha iyi analiz etmeye çalışacağız.

(Bükünsüz) **O** mordem-O adam

O-O

(Bükünlü) **Ê** mordemi-O adam

Ey-O

Belirtili nesne eki olarak Han

Nesneye fiili işaret eder, fiilin nesneyi görmesini sağlar.

Mordem mordem **han** **vineno**

Mordem **mordemey** **vineno**

Mordem **mordemi** **vineno** - Adam **adamı** görüyor

Tamlanan eki olarak Han

Tamlamada isime muktedir olan isimi işaret eder, onu diğer isime ait kılar

Kıtab**han** mordem > Kıtab**ey** mordem > **KıtabÊ** mordem - Adam**ın** kitabı

İyelik sıfatı olarak Han

Onun anlamına gelen "ey" de bu anlamı tamlamada -Ê yardımıyla kazanmaktadır.

Kıtab**Ê** **mı** - **Benim** kitab**ım**

Kıtab**Ê** **to** - **Senin** kitab**ın**

Kıtab**Ê** **ey** - **Onun** kitab**ı**

Kıtab**han** **han** > Kıtab**Ê** **ey** > **Onun** kitab**ı**

İyelik edatı olarak Han

Onun(ki) de anlamını "ey" bu kez tamlama eki olarak değil iyelik edatı Ê yardımıyla kazanır. Bu edat

yöresel ağızlarda "ye,yê,yi" biçimleri mevcuttur

Kıtab han lazek han> Kıtab **ey** lazek o > **Kıtab ê** lazek o - **Kitap** çocuğ**un dur**

O han lazek o > O **ey** lazek o > **O ê** lazek o - **O** çocuğ**undur**

Han **han lazek** han > O **ey lazek** o > O **ê lazek** o - O **onun**dur
-O **onun(ki) dir**

Nesne konumunda bütün isimler "ey" alır

O halde "î" bükünlülük eki gerçekte bir "ey"dir ve nesne konumunda *bütün isimler* "Ey" alır.Bu durum isimin cinsiyete göre tanımlanmadığı durumda ise oldukça belirgin olarak vardır.

Cınıke (d) -Kadın

Mordem (e)-Adam

Cınık'daki eril iktidar "e"sini atalım.Geri kalan kısmı cümlede nesne konumunda kullanalım.

Mordemey - Adamı

Cınıkey -Kadını

Tı mordemey vinena-Sen adamı görüyorsun

Tı cınıkey vinena-Sen kadını görüyorsun

Nesne konumunda ilk önce nötr durum vardı

Cinsiyet ortaya çıkmadan önce nesne konumunda tüm isimler aynı eki almaktaydı.Bu isimlere "**han**" aracılığıyla fiile bağlanmaktaydı.Belirtili nesne ekinin önceli olan "han" isimle fiil arasında iyelik ilişkisi de sağlamaktaydı.

Tı mordem han vinena	Tı cınık han vinena
Tı mordem ha vinena	Tı cınık ha vinena
Tı mordem ey vinena	Tı cını key vinena
Sen adamı görüyorsun	Sen kadını görüyorsun
Tı han vinena	Tı han vinena
Tı ey vinena	Tı ey vinena
Sen onu görüyorsun	Sen onu görüyorsun

Zazacada bu ilk nötr isimden sonra gelen “han” süreç içerisinde kısalarak “**ha>ey>y/i**” dönüşümleri geçirmiştir. Dişil zamir çok daha önceki bir zamanda “Ey” evresine varmadan oluşmuştur.

Bu nedenle onun diğer dillerdeki aynı kökenden gelen dişil zamir görevindeki sözcükler hep bu “han>ha” dönemi kalıntısını içermektedir.

Zazaca	Partça	İngilizce	Almanca	Rusça	İsveççe
A,Aye	He	She	Sie	Ana	Hun

Ancak dişil zamir ve bükünlülük eki arasındaki ilişkiyi daha iyi ifade edebilmek için ikisini de oluşturan “**han>ha**” hecesi eş zamanlı olarak “**ey**” evresine geçtiği kabul edilecektir.

Çünkü ne bunu diğer dillerin tamamıyla karşılaştırmak ne de bir dilin içinde hem tarihi sürecinde hem de yöresel değişimlerinde her birini ayrı ayrı örneklemek olanaksızdır.

Ancak genel bir doğru ortalama alınarak hepsindeki bu uzun değişim sürecini eş zamanlı olarak kısa bir sürecin sonucu olarak göstermek için sabit bir “han,hanha” yada “ey,eyey” ile göstermek daha kolaydır.

Dişil isimler ve işaret zamiri "Aye"

Oysa dişil isimde bize sadece "-e" olarak görünen "ey" eril isimden farklı olarak bu isimden ayrılmaz. Dolayısıyla bu haliyle eril isimdeki bükünlülük eki gibi belirgin bir şekilde algılanmaz.

Ancak biz onun varlığının dişil isimin son hecesindeki "-e" sesinden değil tam tersine onun yerine geçen zamirden farkına varabiliriz.

Gerçekte cinsiyetsiz isime eklenen "ey" dişil isimde farklı bir yapıdadır. Dişil isimler nesne konumundayken "aye" ile gösterilir. Bu zamirde son hecesinde bir "-e" bulundurmaktadır.

Dolayısıyla dişil yapısı da bundan kaynaklanıyormuş algısı yaratır. Ayrıca zamir olarak "ey" ile aynı işlevi yerine getirir. Nesne durumundaki bir isimi işaret eder.

Şimdi iktidar “e”sini ekleyerek yeniden gösterelim.

Cımk -kadın (NÖTR)

Mordem-Adam (NÖTR)

Cınke (d)-Kadın

Mordem (e)-Adam

Tı mordem han vinena	Tı cınke vinena
Tı mordem ha vinena	Sen kadını görüyorsun
Tı mordemey vinena	
Tı mordemi vinena	Tı eya vinena
Sen adamı görüyorsun	Tı aye vinena
	Sen onu görüyorsun
Tı han vinena	
Tı ey vinena	
Sen onu görüyorsun	

Dişil ve eril işaret zamirleri arasındaki fark

Bir önceki örnekte görüldüğü gibi dişil işaret zamiri "aye" aynı zamanda bir "ey" dir.Gerçekte de "ey" in hece dönmesine uğramış dişili "eya" dır.Ayrıca isim köküne sadece "-ey" eklemek isimi fiilin nesne haline getirmek için yeterli olsa da cinsiyet vurgusu açısından yeterli değildir.

Oysa dişil isimleri işaret eden zamir "eya" eril zamirden farklı olarak "-a" eki alır.O halde "eya"daki "a" cinsiyete vurgu yapar. "Eya" zamirini "ey" den farklılaştırır.

"Eya" gerçekte bu biçimi almadan önce bir tamlamaydı. Bir "ey" ve "a" ikilisinin biraraya geldiği bir "-han Han>Ey ey>Eya>Aye" süreci izlemiş olabilir.

Tı mordem **han** vinena

Tı mordem **ha** vinena

Tı mordem**ey** vinena

Sen adamı görüyorsun

Tı **han** vinena

Tı **ey** vinena

Sen **onu** görüyorsun

Tı cınık**ha**_han vinena

Tı cınıka **han** vinena

Tı cınık**ayan** vinena

Tı cınık**aya** vinena

Tı cınık**ay** vinena

Tı cınık**ey** vinena

Tı cınık**e** vinena

Sen kadını görüyorsun

Tı **hanha** vinena

Tı **haya** vinena

Tı **eya** vinena

Tı **aye** vinena

Sen **onu(nu)** görüyorsun

Dişil isim "-eya" eki aldığı durumda dişillik vurgusu nedeniyle gizli bir erile aidiyet ilişkisiyle bağlanır.Çünkü dişildeki "**a**"da önce "**ey**"den önce gelip onun "**ey**" e aidiyetine gönderme yapar.

Ortaya çıkan bu yapısında toplamını da fiilin nesnesi haline getiren"**ey**"dir.Yani nesne olan kişi zamiri "**ey**" in yerine geçeceği yapıyı ortaya çıkarır.

"Ey" yerine geçeceği yapı bu ilişkiyi temsil eden yapıdır.Dolayısıyla "Ey" bu durumu "Eya" görüntüsüyle gerçekleştirir.

Keyneka**ey** - Onun kızı

O keyneka**ey** vineno - O onun kızı (onun kızını) görüyor

O **eya** vineno - O onu görüyor

Dişil isimde "-a" eki

Demekki "**a**" da bir "**ey**" dir.Çünkü onun vasıtasıyla dişil isim eril kişi zamirine bağlanır.Dolayısıyla o da "**ey**"in dönüşmüş biçimidir.*Ortada bir isim ve kişi zamirinden oluşan bir tamlama vardır.*

Keyne**key** **Ey**

Keynekeyey > Keynekeyey > Keynekeye > Keynekeya > Keynekeye>Keynekey>Keynekey>

Keyneke

İşte eril isime eklenen -i bükünlülük ekine göre dişildeki bu -ey'in dişilden ayrılamaması hep bu ikili görev nedeniyledir.

Birinci -ey isime ikinci ey'de fiile ait kılar.Tabiki kendi görüntüsünü öne koyarak.Bu aynı zamanda kökteki ilkel mülkiyet davranışının ilk örneğidir aynı zamanda.

Mordem cınıka ey vineno-Adam **onun** kadınını görüyor

Mordem cınıke vineno-Adam kadını görüyor

Mordem mordemê ey vineno-Adam (**onun**) adamını görüyor

Mordem mordemi vineno-Adam adamı görüyor

İsimlerde cinsiyet

Zamanla isimlerde cinsiyet belirmiştir.Buna yol açan da dişile gönderme yapan isimlerin "ey" ekiyle sabitlenmesi,kalıplaşmış tamlama biçimde kullanılması ile gerçekleşmiştir.

Onun dişilde sürekli bulunması sürekli bir gizli erile aidiyet vurgusu sağladığı içindir.Demekki erkek egemen topluma geçişle birlikte dişilin dişilliğinden önce aitliğine vurgu yapılmaktadır.O halde "dişillik" aidiyet ilişkileri içerisinde tanımlanmaktadır.

Cınıke - Kadın

Cınıka ey -Onun kadını

Keyneke -Kız

Keyneka ey

Diğer canlı varlık adlarında cinsiyet

Dişi varlıklara gönderme yapan bu isimlerin zamanla diğer dişil isimlerin oluşumunda etkisi vardır.Erkeğe yada erke aidiyet ilişkileri ile bağlanan dişi insan isimlerinin bu kullanım biçimi, zamanla önce dişi olan diğer canlı varlıkların isimlerine aynı şekilde aktarılmıştır.

Her (e)- Eşek

Herey>Here (d) Dişi eşek

Şer (e)-Aslan

Şerey >Şere (d) Dişi aslan

Estor (e)-At

Estorey > Estore (d) Dişi at

Pisîng (e) -Kedi

Pisîngey > Pisînge (d) Dişi kedi

Heş (e)-Ayı

Heşey > Heşe (d) Dişi ayı

Lu (e)-Tilki

Luyey > Luye (d) Dişi tilki

Dişil isimlerde sabitlenen "ey" in değişime uğraması

Zamanla bu ekle sabitlenen bu isimlerin kaynaşıp kısalmasıyla, sonlarındaki bu ek de değişime uğramıştır. Son hecelerindeki **"Ey"** aşağıdaki gibi değişmiştir.

Ey>e

Keynekey

Keyneke

Ey>e>a

"-a " dönüşümü daha çok eril isimin başka bir isime gönderme yapan "ey" ile zorunlu olarak ikisinde kullanıldığında dişil biçime sahip ancak canlı olarak erile ait olan isimlerden farklılaştırmak için bu kez "ey" ile biten isime yine "ey" eklenerek dişil olduğu vurgulanmıştır.

gedey>geda (e)-Çocuk

Gedey ey>Geda (d)-Kız çocuk

Şıwaney>Şıwane (e)-Çoban (Onun çobanı,ağanın çobanı,köyün çobanı vs)

Şıwaneyey>Şıwana (d) Çoban

Ey>e>î

Vılıkey>Vılıki (d)-Çicek

Sözcük sınıfı olarak dişil isimler

İşte bu son kaynaşık biçimin bu son hecelerindeki değişimle yeni bir sözcük sınıfı ortaya çıkmıştır.Yani önce insan isimlerinin aidiyetiyle tanımlanan bu isimler zamanla da canlı dişil isimlerinde aidiyet vurgusu içerisinde tanımlanmasına yol açmıştır.

Daha sonra da ses değişimi ile son hecesi **"a,e,î"** ile biten tüm isimler dişil isim konumuna evrilmiştir.

Yani doğrudan dişil canlı isimleri olmasa da son hecelerinin ses düşmesi sonucu açıkta kalan **"a,e,î"** sesleri nedeniyle bu yeni biçimdeki isimler bu kategoride yer almıştır.

Ayrıca ses düşmesinin yaşanmadığı ancak son sesi "**a,e,î**" seslerinden oluşan sözcükler de bu kategoriye evrilmiştir

Dore (d)-nöbet

Doşe (d)-omuz

Leye (d)-fidan

Geremole (d)-Kargaşa

Karne (d) karne

Maşa (d) maşa

Eril isimlerin dişilleştirilmesi

Ayrıca sonradan ortaya çıkan isimlerde eril dişil vurgusuna ihtiyaç duyulduğunda bu görevi evrimin bu son biçimi "-e" yerine getirmiştir.

Şoreşger - Devrimci

Şoreşgere -Devrimci (Bayan)

Dişil isime benzeyen eril isimler

Bunun yanında eril canlı varlıkların isimlerinin sonu "**a,e,î**" ile bitse de bu isimlerin eril çekimde kalması işte bu aidiyetlik ilişkisi nedeniyledir.

Erkek egemen toplumda dişil varlık erkeğe aittir.Bu nedenle de erkek canlı için aidiyet vurgusu yoktur.Çünkü canlı cinsiyeti anlamında erkeğin aidiyeti olamaz.Soy adlandırmaları bile bu temelde tanımlanmıştır.

Mamosta -Öğretman

Bıraza (e)-erkek yeğen

Wereza (e)-kuzen,dayıoğlu

Ga - Öküz

Gramer yapısında dişil çekimin oluşumu

Ayrıca "EY"ın sabitlenmediği isimler dönüşüme uğrayarak son seslileri nedeniyle dişil isim gibi çekimlenmeye başlamıştır.Bu aynı zamanda tüm gramer yapısında da dişil ek ve çekim kategorilerinin oluşumuyla paralel gitmiştir

Lazek yeno -Çocuk geliyor

O kitabê neweyi ano-O yeni kitabı getiriyor (Eril özne/Eril nesne)

Keyneke yena -Kız geliyor

A cınıka kokıme vinena-O yaşlı kadına bakıyor (Dişil özne/Dişil nesne)

A kitabê neweyi ana (Dişil özne/ Eril nesne)

O cınıka kokıme vineno (Eril özne/ Dişil nesne)

Çoğul eki "i"

Bükünlülük eki gibi çoğul eki “-i” de bir "ey"dir.Onu bükünlülük ekinden ayıran şey ise bu son biçiminindeki çoğul eki "an" ve bükünlü ekinde kaynağı olan "ey"ın kaynaşık biçimin kısalarak bu son biçimi almasıdır.

Yani "i" ilk haliyle "hanan"dır.Onun taşıdığı bu anlam "i" göreviyle devam etmektedir.Ancak bu biçimine "ey" biçiminden evrilerek gelmiştir.

Lazekeyan yeneyan> Lazeki yenê -Çocuklar geliyor

Çoğul ekinin iki evrimi

Zamanla iki biçimde değişime uğramıştır.

Şimdi bu "EY" in yerine doğrudan onun önceli "HAN" ile çoğul üzerinde incelersek.

HAN>HA> Ey - O

an - Çoğul eki

1.Bükünsüz

İsimde

Lazekhanan>Lazekeyan>Lazekey>Lazekî - Çocuklar

Zamirde

Hanan>Ehnan>Eynan>Ey>Ê - Onlar

2.Bükünlü

İsimde

Lazek**hanan**>Lazek**ehnan** >Lazek**enan**>Lazek**nan**>Lazek**an** - Çocuklar

Zamirde

Hanan>**Henan**>**Ehnan**>**Eynan**>**Ênan**>**înan** - Onlar

Bükünlülük eki "i"nin son biçimi alışı

Bunu ancak eril,dişil ve çoğul isimlerin birbiri ile ilişkisi içerisinde anlayabiliriz.

Dişil canlının mülk haline getirilmesi ile birlikte onun erile aitliğinin de vurgulanması ile oluşan yeni yapı zamanla kısaltarak eril isimle benzeşme yoluna girmiştir.Bu durumda da eril ve dişil isimin nesne durumunda ayrıştırılması gereği ortaya çıkmıştır.

Keynekeyey > **Keynekeyey** > **Keynekeye** > **Keynekeya** >
Keynekeye>**Keynekeye**>**Keynekeye**>**Keynekeye**

Keynekey (dişil)

Lazekey (eril)

İşte bu benzeşme durumunda eril nesne takısı dişildeki "ey"den farklılaşmaya başlamıştır.Bu şekilde de dönüşüm sonucu "i" ortaya çıkmıştır.Bu bir süreç içinde olmuştur.

Keynekey

Lazekey>**Lazeki**

Dişil isimde son biçim

Yine aynı şekilde dişildeki evrim devam etmiş ve ortaya dişil isimin nesne durumundaki biçimi ortaya çıkmıştır.Dişilde "y" düşmüştür.

Keynekey >**Keynekey**>**Keyneke**

Lazekey>**Lazekê**>**Lazeki**

Dişilde başka bir sese eril gibi evrilmemesinin nedeni **dişilin aidiyetliğine ilişkin vurgunun zorunlu olması** ve bu durumunda onu muhafazakar kılmasıdır.

Ayrıca eril isimin bu durumdan etkilenerek "î"alması dişilin sadece"-e" son seslisine kadar değişme olanağını da tanımıştır.

Bu durumda dahi erillik ve dişillik korunabildiğinden dolayı ayrıca eril zaten değişime uğradığı için dişil de bu son biçimini almıştır.

Çoğul ekinin öznedeki serbestliği

Özne durumu ve nesne durumunda hem isim ekinde ve hemde zamir olarak iki ayrı yoldan evrimleşmesinin nedeni;

Çoğulda da özne ve nesne boyutuyla iki biçimde dönüşme gerçekleşmiştir.Özne durumundaki biçimi eril ve dişil isim ayrılığın ortaya çıkması nedeniyledir. Yani eril isim özne durumunda **hiç bir şeye aittir.**

Özne durumunda tekil bir isim "ey" almaz.Onu bu yönden fiile bağlayan bir durumda yoktur.Onun işaret eden zamirde yalındır.Dişil isim tamlama kılığında erile aittir.

Eril isim sadece nesne konumunda fiile aittir. Nesnedekinin tersine öznedeki erilin hiç bir şeye ait olmama durumu dişilin ve çoğulun öznedeki son biçimlerinin nasıl olacağını belirlemiştir.

Çoğul isim ve zamirin evriminde duraksamasını zorunlu kılan bir şey de yoktur.Çünkü kendisinden önce dişil isimde son biçimini almıştı.Dolayısıyla şimdiki zamanda özne konumunda çoğul çekim "ey" aşmasından geçmiştir.Onun çoğul takısı olarak "-i" ve zamir olarak da "Ê" biçimini alması bu düzlemde.

Lazek (eril)

Keyneke (dişil)

Keynekeyey > Keynekeyey > Keynekeye > Keynekeya >

Keynekeye>Keynekey>Keynekey>Keyneke

Lazeki (çoğul)

Lazekyan>Lazeky> Lazekê> Lazeki

Çoğul isim üzerinde erilden kaynaklı bir baskı bulunmamaktadır.Ancak dişilden kaynaklı baskı vardır.

Keynekey>Keynekey>Keyneke

Lazekyan>Lazekya>Lazeky> Lazekê> Lazeki

Çoğul ile dişil aynı evrimleşme basamağında dahi birbirlerine karşı farklılığını korumuştur.

Lazek (eril)

Keyneke (dişil)

Lazeki (çoğul)

Tamlamada dişil tamlanan takısı "-a"

Dişilde tamlananın son seslisi **e a**'ya dönüşür. (**e>a**).Gerçekte tamlamada ey ey sürecinde ki “han”lar eril tamlanan ekiyle benzeşme nedeniyle **-ay >a biçimine kısalmıştır.**

Tıpkı işaret zamirinde olduğu gibi.Bu durum isimdeki cinsiyetin oluşumundan sonra gerçekleşmiştir.Yani cinsiyetsiz bir isim değil de cinsiyeti olan bir ismin dişillığının de vurgulanması nedeniyledir.

-e ey kaynaşması

Keynek **ey ey** mardem-Adam**ın** kızı

Keyne**key** mordem

Keyne**key** mordem

Keyne**a** mordem

Yukarıdaki aşamalar gerçekleşmiştir.Burada da eril isimlere eklenen iyelik eki "ê" aynı yoldan ilerlemiştir

Laze**key** mordem – Adamın çocuğu

Keyne**key** mordem > Keyne**a** mordem -Adamın kızı

Tamlanandaki belirsizlik takıları

"**de**" ve "**ko**"- tamlananı belirsizleştirir,Bir,herhangi bir anlamı katar.

Yukarıda erilde "**ko**" yerine "**de**" ve dişilde de "**ka**" yerine de "**da**" konulabilir.

Tamlanan ekinden sonra Ko/Ka ve Do/Da biçimindeki bu farklılaşma yine dişil -ay tamlanan ekinin -ey'e evrilmesi ve erille çakışması nedeniyle Ko/Ka ve Do/Da eklerinde olduğu gibi eril de "a" ünlüsü "o"ya evrilmiş ve dişil ile farklılığını korumaya çalışmıştır.

Laze**key ka** mordem>Lazekê **ka** mordem> Lazekê**ko** mordem

Keyne**ay ka** mordem> Keynek **eyka** mordem> Keynekê**ka** mordem>

Keynekê **ka** mordem>Keynekê**ka** mordem

Tamlayandaki belirsizlik eki

Tamlayan isimde ê eki ise belirsizlik bildirir.Herhangi bir anlamı katar.Ancak Türkçedeki gibi -nin/nun anlamını tamlayandan önce gelen "**ê/a**" katar.

Belirsiz tamlayan eki **yew>ewy>ewi>ei>ê** yolunu izlemiş olabilir.Her durumda "yew" ile ilişkisi vardır.

Yew-Bir (sayı)

Lazekê mordemê – (Herhangi) **bir** adamın çocuğu

Bazı şahıs eklerinde cinsiyet etkisi

-ane>**an** > **on,un,o,u,a**

Ez yeno -Ben geliyorum

Ez yenu -Ben geliyorum

Ez yena - Ben geliyorum

Bu çekimler her durumda cinsiyet çekimi ile benzeşir.

Ez yena - Ben geliyorum

Tı yena (dişil) - Sen geliyorsun

A yena (dişil) - O geliyorum

Birinci tekil "-a" çekimi tarih içerisinde **edilgin**leştirme çizgisinin ürünü olarak "-a" çekimiyle paralel aynı biçimde ele alınması onun bu süreçte aynı karakteri taşıyan ideolojik kavramlarla aynı paralelde olması demektir.

Birinci tekil çekimde cinsiyet ilişkilerinden bağımsız "-an" çekimi en tutarlısıdır.Çermük ağzındaki bu "-an" kullanımı emperyal zihin işgaline de engel olmak için modern standart Zazaca için stratejiktir.

Bkz.

<http://www.zazaki.de/english/T.L.Todd-AGrammarofDimli.pdf>

Bazı yörelerde ikinci tekilde şahıs eki eril ve dişil boyut kazanıp bu son biçimini almıştır.

Tı yenay > Tı yena (dişil) - Sen geliyorsun

Tı yeney > Tı yenê (eril) - Sen geliyorsun

Şıma yeni -Siz geliyorsunuz

AYE bir iyelik ilişkisinin ürünüdür

Aye'nin diğer dillerdeki benzerleri

"Han han" ilişkisi ilk kök olabilir...

Hint-Avrupa dillerinde 3.tekil ve çoğul zamir ve çekim eklerindeki farklılaşmalar nedeniyle ve dişil zaminin ortaya çıkışı sonrasında da, cansız isimlerin ortaya çıkışının ardından yeni dillerin oluşumunda temel belirleyici olmuştur.

İrani dillerde de erillik dişlilik ilişkisi kimi dillerde kalkmıştır.Kimi dillerde varlığını korumaktadır.**Cansız isimler ve 3.tekil cansız zamirler irani dillerin çoğunluğunda tam olarak oluşmamıştır.**

Bunda neden olarak

-Oluşma sürecindeki bazı dillerin tarih sahnesinden silinmesi (Soğdça gibi)

-Dillerin çoğunda cinsiyet çekimin kalkması

-Cinsiyet çekimini koruyan dillerinde bu süreç içinde olması ancak ilerleyen süreçte ya cansız çekimin oluşma ihtimali yada cinsiyet çekiminin de tamamen ortadan kalkma ihtimali vardır.

Eril isimler eril tanımını dişil isimlerin ortaya çıkması nedeniyle zorunlu olarak almıştır.

Dişil isimler ise üreme ilişkisi nedeniyle değil mülkiyet ilişkisi nedeniyle tarihin bilinmeyen bir noktasında bu biçimi almıştır.

Diğer hint avrupa dillerindeki Cansız (nötr) isimler ise çoğunlukla ses değişmesi nedeniyle sonradan farklılaşarak doğal yoldan oluşmuştur.

Çoğunlukla da dişil isimlerin son seslisinin farklılaşması bunun fiil ve diğer çekimlere de yansımaları ve ardından eril bazı isimlerinde bu kategoriye evrilmesiyle ortaya çıkmış olabilir.

Aşağıdaki tablo bunların öncelikle geçmiş zamanda fiil üzerindeki çekimi farklılaşması da nasıl değişim gerçekleştiğine dair bir fikir verebilir.

Ruçada geçmiş zaman çekimi		
3.Şahıs zamirler	Geçmiş zaman ekleri	
(eril) On	-	
(dişil) Ana	la	
(cansız) Ano	lo	
(çoğul) Ani	li	

Kök dilde mülkiyet ilişkisi nedeniyle oluşan dişil zamir,dişil isimler ve bu temelde oluşan tüm çekimler bugün bir çok hint avrupa dilinde yer almakla beraber bu ilk oluşum nedeni sadece tarihi bir durum olarak yaşamaktadır.

Bu dillerde bu çekimlerin olması onların doğrudan ideolojik ayırım nedeniyle kullanıldığı yanılsamasına düşmemek gerekir.Dün olduğu gibi bugün de cinsiyetçi aşağılama dilin kendisinden değil sınıflı toplum yapısından kaynaklanır.

Eski ingilizce'de artikeller

İsimlerde oluşan cinsiyet ekleri zamanla isimlerle birlikte kullanılan işaret sıfatlarına geçerek onlarla kaynaşmıştır.

Bu büyük olasılıkla zazacadakine benzer bir yol izlemiştir.Zazacada sıfatlar çekimlenirken isimin cinsiyetine yada niceliğini göre ek alır

(Bükünsüz) Mordemo rınd -İyi adam

(Bükünlü) Mordemê rındi-İyi adam

(Bükünsüz) Cınıka rınde-İyi kadın

(Bükünlü) Cınıka rınde-İyi kadın

(Bükünsüz) Mordemê rındi -İyi adamlar

(Bükünlü) Mordemane rından- İyi adamlar

Yukarıdaki örneklerde bükünlüde sıfat, erilin önünde sıfat olmadan alabileceği bükünlülük ekini almıştır.Dişil de ise sıfat dişil eki almıştır.Sıfat çoğul isimin bükünsüzdeki bükünsüz çoğul ekini,bükünlü de bükünlü çoğul ekini almıştır.

Bu da göstermektedirki sıfat isim gibi çekimlenerek ortaya çıkan tamlamada tamlamanın cinsiyetini ve niceliğini koruma misyonu da oynamaktadır.

İşte artikellerri de bu bağlamda ele almak gerekir.Artikeller gerçekte cinsiyet ekiyle kaynaşmış bulunan işaret sıfatının biçimleridir.Artikellerdeki bu durumu daha iyi açıklayabilmek için uzaklık ve yakınlık vurgusunu içeren sözcükleri öncelikle ele alırsak;

Farsça-An-o, Anha-onlar

Osetçe-уьй (Uy)-O, уьдон (Udon)-onlar

Ruşça- Tot,Tat,To,Te (eril,dişil,nötr,çoğul) -O,Onlar,Şu,Şular

İngilizce-That,Those Şu,O,Şunlar,Onlar

ingilizcede (Mekansal) near-yakın ,there-uzak,distance-uzak
(Zamansal) now-şimdi ,then-sonra

Almancada (Mekansal) nahe-yakın,dort,uzak
(Zamansal) nun-şimdi,dann-sonra

Zazacada (Mekansal) nezdi-yakın,durr-uzak
(Zamansal) nika,na,nao-şimdi,dıma sonra

Zazacada işaret sıfatları

Yakın

No-Bu (eril)

Na-Bu (dişil)

Nê-Bunlar

Kişi zamiri

O -O

A- O

Ê -Onlar

Uzak

Dey-Ona,onu,onun (eril)

Dae - Ona,onu,onun (dişil)

Dinan Onlara,onları,onların (çoğul)

Bu sözcük listesi dahada genişletilebilir.Burada anlatılmak istenen "N" yakınlık ve "D" uzaklık vurgusu veren ve daha önce sözcük olarak bulunup sonradan kaynaşma ile yeni biçimler alan eklerdir.Dildeki tarihi eskidir,Hint-Avrupa köküne kadar gider.

Artikellerde uzaklık ve yön işaret eden “Ta” sözcüğünün işaret sıfatı olarak isimlerle birlikte kullanılması ve sonrasında isime göre cinsiyet çekimine girmesi neticesinde bu biçimlerini almışlardır.

	Masc.	Fem.	Neut.	Plural
Nom.	se	seo	þæt	þa
Acc.	þone	þa	þæt	þa
Gen.	þæs	þære	þæs	þara
Dat.	þæm	þære	þæm	þæm
Inst.	þy, þon	--	þy, þon	--

Bkz.

http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=the&searchmode=none

Gerçekte nominativ haldeki **se** ve **seo**'daki **s**'ler **t** dönüşümü değildir.Bunlar Ha sözcüğünün dönüşmüş biçimleridir.Diğerlerinde ise "ta" kaynaşık bir biçim almıştır.